

TEORIE DRAMATU JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

Zdroj Manfred Pfister „Das Drama“ (4. kapitola)

ZIMNÍ SEMESTR 2017-2018

JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

1. část DRAMATICKÝ JAZYK A NORMÁLNÍ JAZYK

Dramatický jazyk a normální jazyk

PŘEKRYTÍ DVOU ROVIN

- **PŘEKRYTÍ DVOU ROVIN**
- Dramatická promluva a normální promluva – obě mají společný moment situační vázanosti: „tady a teď“
  - Rozdíl u narativních textů: určitá větší či menší míra situační abstraktnosti

Dramatický jazyk a normální jazyk

PŘEKRYTÍ DVOU ROVIN

- Dramatická promluva je sémanticky komplikovanější než obyčejný rozhovor v realitě
  - V dramatické promluvě přistupuje ještě “...další faktor: publikum. To znamená, že ke všem přímým účastníkům dialogu přistupuje ještě další zúčastněný, který mlčí, ale je přesto důležitý, neboť všechno, co se v divadelním dialogu říká, je zacíleno na něj a má působit na jeho vědomí.” (Jan Mukařovský)

Dramatický jazyk a normální jazyk

PŘEKRYTÍ DVOU ROVIN

- Dramatická replika má nejen dva adresáty (jinou postavu a diváka), ale také dva subjekty výpovědi:
  - Dramatickou postavu (fiktivní subjekt výpovědi)
  - Autora (reálný subjekt výpovědi)
- Oba subjekty nelze ztotožňovat – zřetel postavy a zřetel autora mohou mít k sobě různý poměr dominance
  - Vtipnost replik v komediích Oscara Wildea odkazuje na vtipnost autora
  - Naturalistické postavy jsou komponovány tak, že dominuje jejich zřetel a zřetel autora mizí

Dramatický jazyk a normální jazyk

DIMENZE ODLIŠNOSTÍ

- **DIMENZE ODLIŠNOSTÍ**
- Dramatická promluva a normální promluva se mohou lišit různým užitím některých prostředků
- Dramatická promluva užívá např.
  - Rétorickou stylizaci
  - Archaismy, novotvary
  - Metrickou vázanost
- Rozdíl obou promluv může být ovšem i minimalizován až k asimilaci
  - Naturalismus
  - Kitchen Sink Realismus, In-Yer-Face-Theatre
  - Neonaturalismus v Německu (F. X. Kroetz aj.)

Dramatický jazyk a normální jazyk

DIMENZE ODLIŠNOSTÍ

- I v případě velkého přiblížení dramatické a reálné promluvy existují odlišnosti:
  - Dramatická promluva např. demonstrativně zdůrazňuje některé rysy normální jazykové promluvy a vytváří jakousi stylizaci
  - Např. omezený jazykový kód u postav F. X. Kroetze se stává stylizačním principem, viz citace z Kroetzovy hry Michis Blut →→

Dramatický jazyk a normální jazyk

DIMENZE ODLIŠNOSTÍ

- **MARIE:** Když si zasereš i to poslední, je konec.
- **KAREL:** Žádnej konec.
- **MARIE:** Ty normálně využíváš, že mě máš, normálně si na mně vylejváš zlost, protože mě už nemáš rád, protože nesplašíš žádnou jinou, protože –
- **KAREL:** Protože tě mám po krk.
- **MARIE:** Myslíš asi, že to nevím, myslíš, že jsem blbá.
- **KAREL:** Kdybys věděla, jak vypadáš, nemohla bys tak stupidně kecat.
- **MARIE:** Nemám zrcadlo.
- **KAREL:** Tak si nějaký kup.
- **MARIE:** Nemám prachy.
- **KAREL:** Tak ti ho koupím já.

JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

2. část

POLYFUNKČNOST DRAMATICKÉHO JAZYKA

Polyfunkčnost dramatického jazyka

POLYFUNKČNOST

- **POLYFUNKČNOST**
- Dramatická promluva plní už ve vnitřním komunikačním systému vždy více rolí, přičemž jedna funkce může dominovat
- Např. Kroetz:
  - KAREL: Kdybys věděla, jak vypadáš, nemohla bys tak stupidně kecat.
  - Apelatívní (vzývaví) funkce je dominantní – orientovaná na partnera: Karel chce ovlivnit Marii
  - Expresivní (výrazová) funkce – Karlův charakter se odráží v jeho replice
  - Zobrazovací funkce – Karel představuje svůj pohled na vztah mezi Marií a jím, Marii představuje jako málo atraktivní

Polyfunkčnost dramatického jazyka

POLYFUNKČNOST

- **POJMOVÝ RÁMEC ANALÝZY – MODEL JAZYKOVÉ KOMUNIKACE ROMANA JAKOBSONA**
- **Jakobson přiřazuje každé pozici svého komunikačního modelu jednu komunikační funkci:**
  - **VYSÍLAJÍCÍ** – emotivní nebo expresivní funkce sebereprezentace svého postoje k tématu, objektu
  - **PŘIJÍMAJÍCÍ** – konativní (aktivní, aktivizující, „snahová“) funkce nebo apelativní funkce ovlivňování

Polyfunkčnost dramatického jazyka

POLYFUNKČNOST

- **OBSAH PROMLUVY** – referenční funkce zobrazení předmětu či tématu promluvy
- **ZPRÁVA** – poetická funkce zpětného zřetele ke konkrétní materialitě a strukturovanosti znaku
- **KANÁL** – fatická funkce vytvoření a udržování komunikačního kontaktu
- **KÓD** – metajazyková funkce tematizování a ozřejmění (uvědomění si) kódu
- **Tyto funkce připadají replice nejen ve vnitřním, ale také ve vnějším komunikačním systému**
  - Vztahy mezi funkcemi a jejich hierarchizace mohou však být v obou systémech odlišné (příklad: Macbethův dopis jeho ženě o příjezdu krále k nim na zámek)

Polyfunkčnost dramatického jazyka

REFERENČNÍ FUNKCE

- **REFERENČNÍ FUNKCE**
- Referenční funkce dominuje v konvenčních formách dramatických promluv např.:
  - Expoziční vyprávění
  - Zpráva posla
  - Teichoskopie („pohled z hradeb“)

Polyfunkčnost dramatického jazyka

REFERENČNÍ FUNKCE

- **Převaha referenční funkce ve vnějším komunikačním systému = sklon k epické komunikaci**
  - Klasická a naturalistická dramata se takové tendenci vyhýbají
  - Informační promluvy bývají určeny divákovi, protože adresáti ve vnitřním komunikačním systému jsou informováni a dané informace jsou pro ně tedy nadbytečné
  - Varianta – informace nejsou nadbytečné ani ve vnitřním komunikačním systému, přinášejí nové informace (viz Schiller „Valdštejnova smrt“)

Polyfunkčnost dramatického jazyka

REFERENČNÍ FUNKCE

- Referenční funkce zde převažuje, ale není jediná – objevuje se i funkce fatická, tj. zajištění komunikace mezi mluvčím a posluchačem (ve vnitřním i vnějším komunikačním systému); může být využita i funkce expresivní pro charakteristiku postav aj.

Polyfunkčnost dramatického jazyka

EXPRESIVNÍ FUNKCE

- **EXPRESIVNÍ FUNKCE**
- **Expresivní funkce výrazu**
  - Odkazuje k mluvčímu repliky
  - Má význam především ve vnějším komunikačním systému
  - Patří k nejdůležitějším technikám charakterizace postavy
  - Objevuje se mj. v reflexivním monologu postavy

Polyfunkčnost dramatického jazyka

EXPRESIVNÍ FUNKCE

- Projevuje se např. v krátkých replikách a výkřicích, jako např. v 5. aktu „Goetze z Berlichingenu“ (Goethe):
  - FRANZ (*bez sebe*): Jed! Jed! Od vaší ženy! – Já! Já! (*Prchá.*)
  - WEISLINGEN: Marie, běž za ním. Je zoufalý. (*Marie odejde.*) Jed od mé ženy! Běda! Běda! Cítím to. Muka a smrt.
- Charakteristické je např. eliptické vyjadřování – vypouštění větných částí nebo části výrazu atp.

Polyfunkčnost dramatického jazyka

APELATIVNÍ FUNKCE

- **APELATIVNÍ FUNKCE**
- Apelativní funkce je závislá na dialogické mluvní situaci a na intenzitě vztahu partnerů
- Je tím důraznější, čím více se snaží mluvčí ovlivnit partnera v dialogu
- Zvláštní forma tohoto přesvědčování je rozkaz – předpokládá určitý vztah závislosti či podřízenosti
- Při dominanci apelativní funkce je patrný jednacím charakter dramatické promluvy
- Proto bývá apelativní funkce v dramatické promluvě dominantní – přesvědčovací a přemlouvací dialogy jsou často téměř povinnými stavebními prvky

Polyfunkčnost dramatického jazyka

APELATIVNÍ FUNKCE

- **Příklad - Emila Galotti, rozhovor Odoarda a Emilie**
- **Apelativní funkce je zřejmě nejdůležitější ve vnitřním komunikačním systému – ale nikoliv ve vnějším komunikačním systému**

Polyfunkčnost dramatického jazyka

FATICKÁ FUNKCE

- **FATICKÁ FUNKCE**
- Vztahuje se ke kanálu mezi mluvčím a posluchačem, slouží vytvoření a udržení kontaktu mezi nimi
- **Silná relevance** (*tj závažnost, důležitost*) **ve vnějším komunikačním systému (směrem z jeviště k divákovi)**
- „Kanál“ a „kontakt“
  - Fyzikální spojení (prostorové uspořádání, jeviště, auditoria, optimální akustická a optická vnímatelnost, vzbuzení zájmu reklamou – preinformace o představení atd.)
  - Psychická ochota ke komunikaci obou stran (struktura napětí = aktivace či deaktivace recipienta, epické komunikační struktury, identifikační nabídky textu...)

Polyfunkčnost dramatického jazyka

FATICKÁ FUNKCE

- **Relevance ve vnitřním komunikačním systému**
  - Vytvoření a intenzifikace partnerského vztahu v dialogu
  - Prostředky: např. oslovení partnera (platí taky pro apelativní funkci)
  - Význam fatické funkce roste tehdy, když je komunikace narušena a musí být vytvořena či obnovena
  - Např. v moderním dramatu – komunikace je problémová → snaha dostat se z izolace a odcizení → zároveň ztroskotání této snahy
    - Viz Čekání na Godota – promluvy nesměřují k sebezprezentaci, nesdělují věcné obsahy, nesnaží se nikoho ovlivňovat – mluvení se mění v „tlachání“, které má často už pouze funkci zachování základního kontaktu

Polyfunkčnost dramatického jazyka

FATICKÁ FUNKCE

- Expresivní funkce je drasticky redukována - neexistuje zpětný vztah promluv k subjektu, repliky jsou zaměnitelné, postava jimi není charakterizována
- Referenční funkce – omezuje se na tematizování záměru něco říct, i záměr už je jen předstíraný
- Apelatивní funkce je zde zcela zrušena – neexistuje záměr na někoho jakkoliv působit, přesvědčovat ho atp.
- Mluvení se stalo samoučelem, je to ryze fatická komunikace, postavy se neustále ujišťují o existenci komunikačního kanálu, který jim ovšem k ničemu není...
- Postavy si to většinou samy neuvědomují – posílení redukovánosti tohoto typu dialogu

Polyfunkčnost dramatického jazyka

METAJAZYKOVÁ FUNKCE

- **METAJAZYKOVÁ FUNKCE**
- Metajazyková funkce se vztahuje ke kódu (jazyku)
- Bývá v dramatickém textu přítomna jen latentně, nemusí být aktivována vždy
- Jako funkční se projevuje ve vnitřním komunikačním systému tehdy, když je použitý jazykový kód implicitně nebo explicitně tematizován
  - Např.: při narušené komunikaci může být značný rozdíl mezi kódy (subkódy) – postavy si nerozumí, mluví každá „jiným jazykem“ (např. dialekt, argot...). Nemožností pochopit třeba nějaké slovo apod. je tematizován jazyk
  - Jiný příklad – dominance metajazykové funkce může být motivována jazykovou virtuositou (slovní a jazykové hříčky v komediích – Shakespeare, Wilde...)

Polyfunkčnost dramatického jazyka

METAJAZYKOVÁ FUNKCE

- Ve vnějším komunikačním systému – netýká se jazykového kódu (jazyka), ale konvencí dramatického textu jako systému sekundárních kódů – netematizuje se tedy jazyk, ale drama a divadlo
  - Explicitně je divadlo tematizováno např. v epickém divadle přes zprostředkující komunikační systém
  - Implicitní zdůraznění vazby ke kódu ve vnějším komunikačním systému – konfrontace různých konvencí v textu
    - Kontrast mezi hrou ve hře („Pyramus a Tisbé“), kterou nacvičují řemeslníci v podobě primitivně ztvárněných dialogů , a primární rovinou Shakespearovy hry „Sen noci svatojánské“

Polyfunkčnost dramatického jazyka

METAJAZYKOVÁ FUNKCE

- Další příklad implicitní tematizace - porušování konvencí klasického dramatu, např. silnou redukcí jazyka (Kroetz, Handke...)

Polyfunkčnost dramatického jazyka

POETICKÁ FUNKCE

- **POETICKÁ FUNKCE**
- Většinou je relevantní jen pro vnější komunikační systém, nikoliv pro vzájemnou komunikaci fiktivních postav
  - Např. poetické promluvy Richarda II. od 3. dějství dál nejsou důkazem toho, že se z něho stal básník, ale je to formální jazykový prostředek k vyjádření jeho vnitřního stavu: Richard II. není schopen jednat, proto musí Shakespeare zobrazit procesy jeho niterného vědomí
  - „... poezie, kterou zde nacházíme, je Shakespearova, nikoliv Richardova...“ (Pfister)
- Poetická funkce metrické vázanosti ve veršovaném dramatu – je dána rovněž jen ve vnějším komunikačním systému (postavy nevnímají, že se mluví nějakým „divným“ způsobem)

Polyfunkčnost dramatického jazyka

POETICKÁ FUNKCE

- Poetická funkce může být někdy i ve vnitřním komunikačním systému:
  - Explicitní tematizování poetické funkce ve vnitřním komunikačním systému – postava označí nějakou repliku za esteticky stylizovanou (Shakespeare „Marná lásky snaha“)
  - Implicitní tematizování – repliky jedné postavy ostře kontrastují s replikami ostatních postav, jsou nápadné svou poetickou stylizací

Polyfunkčnost dramatického jazyka

POLYFUNKČNOST V NORMÁLNÍ JAZYKOVÉ PROMLUVĚ A V NARATIVNÍCH TEXTECH

- **POLYFUNKČNOST V NORMÁLNÍ JAZYKOVÉ
PROMLUVĚ A V NARATIVNÍCH TEXTECH**
- Základním principem jazyka v dramatických textech je polyfunkčnost – jedna promluva mívá několik jazykových funkcí, které se vzájemně překrývají a doplňují
- Polyfunkčnost jazyka není diferenční kvalitou mezi dramatickým textem na straně jedné a normální jazykovou promluvou a narativním textem na straně druhé

Polyfunkčnost dramatického jazyka

POLYFUNKČNOST V NORMÁLNÍ JAZYKOVÉ PROMLUVĚ A V NARATIVNÍCH TEXTECH

- **Diferenční kvalitou mezi oběma skupinami je spíše:**
  - Překrývání vnějšího a vnitřního komunikačního systému (u narativních textů je zprostředkující komunikační systém)
  - Pro klasické drama se jeví jako dominantní apelativní funkce jazyka ve vnitřním komunikačním systému (v normálním jazyce není tak dominantní)
  - Referenční funkce má u narativních textů větší význam než v textech dramatických
    - V dramatických textech je referenční jazykové funkci odlehčeno mimojazykovými prostředky – informace jsou předány jinými způsoby (platí to také pro normální jazykovou promluvu)